

УДК 343.2

М. С. Цуцкірідзе
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України,
заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СЛІДЧОГО

Прагнення до підвищення ефективності досудового розслідування зумовлює з'ясування сутності кримінальної процесуальної діяльності слідчого як посадової особи органу досудового розслідування. Дослідження цього питання передбачає вивчення його кримінальної процесуальної компетенції, бо саме в її рамках і відбувається слідча діяльність на досудовому провадженні. Саме тому актуальним є дослідження поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції слідчого.

Проблеми щодо кримінальної процесуальної компетенції органів досудового розслідування досліджували такі вчені: О.В. Баулін, Р.Г. Ботвінов, М.С. Городецька, Ю.М. Грошевий, І.В. Єна, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, М.А. Погорецький, С.О. Пшенічко, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, М.Є. Шумило й інші. Процесуалісти у своїх працях у переважній більшості не акцентували увагу на питаннях поняття та структурних елементів кримінальної процесуальної компетенції слідчого. Проблемні питання щодо поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції розглядалися насамперед стосовно прокурора [1] та судді [2].

Для висвітлення питання, що є предметом дослідження в цій статті, необхідно виконати такі завдання: 1) визначити структурні елементи кримінальної процесуальної компетенції слідчого; 2) з'ясувати зміст поняття кримінальної процесуальної компетенції слідчого.

До 20 листопада 2012 року кримінально-процесуальний закон розглядав слідчого як державний орган (слідчий – це «орган досудового слідства» (стаття 102)), попри те, що слідчий «лише» перебував на посаді в державному органі. За чинним КПК слідчий є посадовою особою органу досудового розслідування, а отже, як і за КПК 1960 року, реалізує певну частину його компетенції.

У науці кримінального процесу термін «кримінально-процесуальна компетенція слідчого» не є сталим. Стосовно слідчого в теорії використовують різноманітні терміни: «статус (процесуальний, правовий)», «положення (процесуальне, правове)», «повноваження», «предмет відання», «компетенція», «юрисдикція» й ін.

У період дії КПК 1960 року в науці кримінального процесу різні терміни використовували також щодо органів дізнання (різновид органів досудового розслідування).

Так, Л.В. Юрченко в підрозділі дисертації «Процесуальний статус органу дізнання й дізнавача» проаналізувала процесуальні повноваження органу дізнання й дізнавача під час розслідування кримінальних справ [3, с. 9]. О.В. Андрушко, розглядаючи органи прикордонної служби в системі органів дізнання України, уживає як рівнозначні п'ять різних термінів – процесуальний статус, правовий статус, компетенція, правове становище, повноваження цих органів [4, с. 10–11].

С.М. Стахівський писав про компетенцію в контексті проблеми доказування. Він зазначив, що компетенція щодо оцінки доказів не є винятковою компетенцією судово-слідчих органів, а притаманна й іншим учасникам кримінального процесу (підозрюваним, обвинуваченим, їхнім законним представникам, потерпілим, цивільним позивачам і цивільним відповідачам та їхнім представникам) [5, с. 56].

І.Л. Петрухін вважав, що кожен учасник кримінально-процесуальної діяльності має свій процесуальний статус, користується своїми процесуальними правами й виконує притаманні тільки йому обов'язки [6, с. 13]. Водночас у чинному кримінальному процесуальному законодавстві регламентовані окремі питання компетенції слідчого (ідеться про її межі).

Так, у пункті 17 ч. 1 ст. 3 КПК зазначено, що слідчим є «службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень».

Про компетенцію слідчого йдеться і в інших статтях КПК, зокрема в тих, що стосуються загальних засад кримінального провадження (слідчий зобов'язаний у межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування (ч. 1 ст. 25 КПК));

постанов слідчого, які повинні прийматися «в межах компетенції» (ч. 7 ст. 110 КПК); місця проведення досудового розслідування (якщо слідчому із заяви, повідомлення чи інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність (ч. 2 ст. 218 КПК)); доручень слідчого певним державним органам щодо проведення допиту, упізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ч. 6 ст. 232)¹. Оскільки в законі йдеться про компетенцію слідчого щодо здійснення кримінальних процесуальних дій і прийняття кримінальних процесуальних рішень, то правомірно говорити про кримінальну процесуальну компетенцію слідчого.

Отже, термін «кримінальна процесуальна компетенція» адекватно відображає сутність явища, пов'язаного з визначенням потенційних правових можливостей слідчого під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності, тобто в перебігу розслідування кримінальних правопорушень. Інші ж терміни, якими позначають правові можливості суб'єкта правових відносин, пов'язані із зазначеним вище, але не є йому тотожними.

В аспекті нашого пізнавального інтересу до кримінальної процесуальної діяльності слідчого й пов'язаних із нею інших понять правознавства визначення поняття й структури кримінальної процесуальної компетенції слідчого є надзвичайно важливим теоретичним завданням. Правильне вирішення останнього матиме істотне значення й для вирішення практичних завдань у плані реалізації її конкретними посадовими особами – слідчими.

Найбільш повно поняття правової компетенції дослідив Ю.О. Тихомиров, який у загальному вигляді визначив її як покладений законом на вповноважену особу обсяг публічних справ. Він відніс до компетенційних елементів нормативно встановлені цілі, або публічні функції; предмети відання як юридично визначені сфери й об'єкти впливу; владні повноваження [7, с. 55–56]. Розглянемо, як ці елементи компетенції слідчого (співробітника державного органу, уповноваженого вести кримінальний процес (органу досудового розслідування)) визначають публічність (офіційність) його діяльності, що визнається принципом кримінального процесу (ст. 25 КПК).

Законні *цілі* діяльності державних органів та їхніх посадових осіб визначають спосіб їхньої нор-

мативної орієнтації на досягнення певного процесуального результату. Ю.О. Тихомиров із цього приводу правильно зазначає, що «в широкому розумінні маються на увазі публічні функції (курсив наш – М. Ц.)» [7, с. 56]. Такі публічні *функції* виконує й кожен з органів, що мають право здійснювати кримінальне провадження, зокрема слідчий. Невиконання слідчим покладених на нього функцій призводить до недосягнення цілей здійснюваної ним кримінальної процесуальної діяльності.

Слідчі мають у кримінальному провадженні чітко окреслений законом *предмет відання*, яким є відповідні об'єкти їхнього впливу. Останні завжди пов'язуються із повноваженнями слідчих щодо можливості здійснення досудового розслідування в певних кримінальних провадженнях, залежно від специфічних характеристик цих проваджень (наприклад, досудове провадження щодо військових злочинів) або їх учасників (наприклад, Президент України, повноваження якого припинені, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, перший заступник і заступник міністра, член Національної ради України з питань телебачення й радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та ін.). Зазначені характеристики покладаються в основу визначення такого поняття, як підслідність (ст. 216 КПК).

У структурі предмета відання компетентних органів можна виділити кримінально-правовий елемент (вид злочину)² і кримінально-процесуальний елемент (характеристики особи; зв'язок кримінальних справ; альтернативність можливості провадження у справі; територіальна дія повноважень органу).

Щоб предмет відання міг бути повно й усебічно опрацьований слідчим, останній наділяється достатніми для цього *владними повноваженнями*, які виконують роль гарантованої законом міри прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій. Під владними повноваженнями й у теорії, і в практиці кримінальної процесуальної діяльності, як правило, розуміють права державних органів, що передбачає певну свободу розсуду у їхньому використанні. Проте слідчий водночас наділяється й обов'язками щодо здійснення цих прав [8, с. 27–28].

Питання про сутність прав і обов'язків державних органів, компетентних здійснювати кримінальну процесуальну діяльність, у літературі вирішується таким чином, що права й обов'язки

¹ Про компетенцію слідчого щодо початку кримінального провадження (порушення кримінальної справи) і вжиття заходів до встановлення події злочину й осіб, винних у його вчиненні, ішлося також у КПК 1960 року (ст. 4).

² Цей елемент не є стабільним за обсягом. Останній залежить від криміналізації й декриміналізації діянь. Криміналізація призводить до розширення предмета відання відповідних органів, а декриміналізація – до його звуження.

мають самостійне значення й не перетинаються між собою. Іноді обов'язкам надається перевага перед правами.

Так, Е.Ф. Куцова обґрунтувала положення про те, що права компетентних державних органів виконують службову функцію щодо їхніх обов'язків, зазначаючи, що правам цих органів притаманна обов'язковість використання, котра визначається відповідними вимогами закону. Через такі обов'язки особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд повинні застосовувати свої права в кожному випадку, коли це може слугувати встановленню істини, забезпеченню прав і законних інтересів обвинуваченого (як і інших громадян) [9, с. 186–187].

Оригінальну позицію щодо цього питання займала Т.М. Добровольська, яка розглядала права й обов'язки органів досудового розслідування, прокуратури й суду в аспекті реалізації в кримінальному процесі принципу публічності (офіційності). Вона зазначила, що «в переважній більшості випадків кримінально-процесуальне право приписує необхідність виконання тієї чи іншої дії саме в якості *обов'язку* (курсив наш – М. Ц.) компетентних органів, але це не виключає публічно-правового характеру діяльності цих органів і тоді, коли закон надає їм *право* (курсив наш – М. Ц.) вчинення тієї чи іншої процесуальної дії» [10, с. 77]. Далі вона вказала на те, що компетентний державний орган не може залишити певні дані взагалі без перевірки й таким чином ухилитися від обов'язку провести розслідування повно, об'єктивно і всебічно [10, с. 78].

Як відомо, кримінальний процес є публічним (офіційним). У переважній більшості кримінальних справ він здійснюється в публічних інтересах (справи публічного обвинувачення), а «публічна сфера передбачає поєднання прав і обов'язків у формулу повноваження як правообов'язок, який не можна не реалізувати в публічних інтересах. Тут проявляється «автоматизм» дії цієї формули» [7, с. 56].

Як правильно зазначається в науковій літературі з кримінального процесу, ця формула застосовується й для кримінального провадження як царини публічної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури й суду. Дійсно, на ці органи покладається загальний публічний обов'язок щодо вирішення кримінально-правових конфліктів, що виникають у суспільстві. Сформулювавши цей обов'язок як принцип (ідею, начало) публічності кримінального процесу, законодавець конкретизував його, установивши певні обов'язки щодо провадження державними органами процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Ці ж органи мають виняткове право на виконання обов'язків. Роз'єднати права й обов'язки органів, які ведуть процес, принаймні

на макрорівні, неможливо. Звідси випливає, що наділити державні органи кримінальною процесуальною компетенцією для законодавця означає покласти на них обов'язки й водночас закріпити їхні права. Але в цьому разі виникає запитання, чому в одних випадках законодавець щодо органів, які ведуть кримінальний процес, уживає термін «обов'язок», а в інших – «право». Справа в тому, що, регулюючи відносини, які виникають під час кримінального провадження й обов'язковою стороною яких є компетентний державний орган, законодавець урахує загальновідоме правове положення про те, що праву завжди кореспондує обов'язок, а обов'язку – право. Під час моделювання в нормі права кримінально-процесуального відношення законодавець, наділяючи правами суб'єктів процесу, які залучаються до участі у справі, установлює обов'язок для слідчого, прокурора чи суду й навпаки. У загальному ж плані права й обов'язки зазначених органів, дійсно, є «правообов'язками» [8, с. 29–30].

Науковці іноді ставлять під сумнів наявність у державних органів «правообов'язків». Так, Г.М. Корольов не погоджується з тим, що здійснення відповідними суб'єктами процесуальних прав можливе лише в поєднанні з їхніми обов'язками. На підтвердження своєї позиції він наводить приклад наявності в прокурора права продовжити строк досудового розслідування. Автор правильно стверджує, що наявність такого права зовсім не означає, що прокурор у кожному випадку звернення до нього слідчого з відповідним клопотанням зобов'язаний його задовольнити [11, с. 142]. Але Г.М. Корольов не враховує тієї обставини, що кримінальний процес змодельований законодавцем і здійснюється на практиці у формі правовідносин. У наведеному прикладі це означає, що праву слідчого звернутися з клопотанням про продовження строку слідства не може не кореспондувати певний обов'язок прокурора. Ним є обов'язок розглянути клопотання слідчого й задовольнити його (за наявності підстав) або ж відмовити в задоволенні (за відсутності підстав). Оскільки вирішення питання про продовження або не продовження строку слідства є обов'язком прокурора й водночас його винятковим правом, то формула «правообов'язку» й у цьому разі не втрачає свого значення.

Владні повноваження є ключовим структурним елементом кримінальної процесуальної компетенції слідчого. Вони в сукупності з нормативно визначеними цілями й предметом відання слідчого дають підставу для того, щоб стверджувати, що він наділений кримінальною процесуальною компетенцією. Інші учасники кримінального провадження можуть бути «носіями» окремих структурних елементів процесуальної компетенції. Наприклад, захисник і експерт у кримінальному

процесі також мають цілі (функції) і предмет відання, але в них відсутні владні повноваження. Тому, коли їх називають компетентними, то мають на увазі лише їхню обізнаність у царині своєї діяльності (захисної чи експертної).

У результаті проведеного дослідження в цій статті можна зробити висновки, що кримінальна процесуальна компетенція слідчого включає такі елементи: кримінальну процесуальну функцію, предмет відання, повноваження; зазначені структурні елементи у своїй сукупності формують зміст поняття «кримінальна процесуальна компетенція слідчого».

Знання щодо змісту цього поняття мають пізнавальне значення, а ось у плані з'ясування потенційних можливостей слідчого здійснювати кримінальну процесуальну діяльність цікавими є категорії «обсяг» і «межі» процесуальної компетенції слідчого. Тому перспективами подальших наукових розвідок є дослідження обсягу кримінальної процесуальної компетенції слідчого, визначення меж кримінальної процесуальної компетенції слідчого.

Література:

1. Єна І.В. Щодо визначення поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції прокурора у досудовому провадженні / І.В. Єна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С. 191–198.
2. Толкаченко О.О. Щодо кримінальної процесуальної компетенції судді О.О. Толкаченко // Право і суспільство. – 2014. – № 6.2. – С. 205–209.
3. Юрченко Л.В. Теорія та практика провадження дізнання органами внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л.В. Юрченко. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 23 с.
4. Андрушко О.В. Дізнання в органах прикордонної служби України: процесуальні та організаційні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Андрушко. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 20 с.
5. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія] / С.М. Стахівський. – К. : Нац. акад. внутр. справ., 2005. – 272 с.
6. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности / И.Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – 240 с.
7. Тихомиров Ю.А. Теория компетенции / Ю.А. Тихомиров. – М. : Издательство г-на Тихомирова Ю.А., 2001. – 355 с.
8. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція : [монографія] / Л.М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 188 с.
9. Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание) / Э.Ф. Куцова. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.

10. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса. (Вопросы теории и практики) / Т.Н. Добровольская. – М. : Юрид. лит., 1971. – 199 с.

11. Королев Г.Н. Прокурорское уголовное преследование в российском уголовном процессе : [монография] / Г.Н. Королев. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 360 с.

Анотація

Цуцкірідзе М. С. Щодо поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції слідчого. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції слідчого. Проаналізовані наукові уявлення щодо змісту поняття та структури кримінальної процесуальної компетенції слідчого. Визначено, що кримінальна процесуальна компетенція слідчого включає такі елементи: кримінальну процесуальну функцію, предмет відання, повноваження. Підсумовано, що структурні елементи кримінальної процесуальної компетенції слідчого у своїй сукупності формують зміст поняття його кримінальної процесуальної компетенції.

Ключові слова: кримінальна процесуальна компетенція, слідчий, розслідування, функція, предмет відання, повноваження.

Аннотация

Цуцкірідзе М. С. Относительно понятия и структуры уголовной процессуальной компетенции следователя. – Статья.

Статья посвящена исследованию понятия и структуры уголовной процессуальной компетенции следователя. Проанализированы научные представления относительно содержания понятия и структуры уголовной процессуальной компетенции следователя. Определено, что уголовная процессуальная компетенция следователя включает такие элементы: уголовную процессуальную функцию, предмет ведения, полномочия. Подытожено, что структурные элементы уголовной процессуальной компетенции следователя в своей совокупности составляют содержание понятия его уголовной процессуальной компетенции.

Ключевые слова: уголовная процессуальная компетенция, следователь, расследование, функция, предмет ведения, полномочия.

Summary

Tsutskiridze M. S. Concerning the concept and structure of the criminal procedural competence of the investigator. – Article.

The article is devoted to the investigation of the concept and structure of the criminal procedural competence of the investigator. The scientific ideas about the content of the concept and structure of the criminal procedural competence of the investigator have been analyzed. It has been determined that the criminal procedural competence of the investigator includes the following elements: criminal procedural function, subject matter, authority. It is concluded that the structural elements of the criminal procedural competence of the investigator in their totality constitute the content of the concept of its criminal procedural competence.

Key words: criminal procedural competence, investigator, investigation, function, subject of jurisdiction, powers.